

הרב כ. פ. טכורש, תל־אביב

מלחמת רשות מצוה או חובה

א.

הרמב"ם (בפ"ה ה"א ממלכים) אומר: אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה. ואי זו מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואח"כ נלחם במלחמת הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים, כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו. והנה יש להעיר בדבריו: (א) מה המובן של המלה תחלה, (ב) מהיכן שאב את המקור לדין זה. (ג) מה זה המושג „עזרת ישראל מיד צר“ שבא עליהם. ובאמת מצאנו רק כיבוש יהושע שהוא מצוה או חובה לפי דברי הגמרא (סוטה ל"ד ע"ב). הכל מודים לכבוש יהושע חובה, ע"ש, וכן ברש"י בריש סנהדרין ד"ה במלחמת הרשות וז"ל: „כל מלחמה קרי רשות, לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את ארץ ישראל, וכן מלחמת עמלק זו מצוה, מטעם מחיית זכר עמלק כדברי הרמב"ם (בפ"א ה"א ממלכים) ולהכרית זרעו של עמלק. וכן ע"ש (בפ"ה ה"ה ממלכים): „וכן מצות עשה, לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק“. אבל מלחמת ישראל מיד צר אם כי מסתבר שהוא מצוה, אבל היכן המקור המפורש לזה? (1).

ואמרתי שהמכוון לפי דברי הרמב"ם בעצמו (בהלכ' תרומות פ"א ה"ב וה"ג) האומר: ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכובשין מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כיבוש רבים וכו'. הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען וכו' אינם כארץ ישראל לכל דבר וכו'. ומפני מה ירדו ממעלות א"י, מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י, אלא נשאר בה משבעת עממים וכו'. א"כ רואים אנו לפי דעת הרמב"ם, שהכיבוש מוכרח להיות לפי סדר ידוע, מתחלה צריכים לכבוש את החלק של שבעה עממים, ואח"כ הולכים לכבוש שאר ארצות, להרחיב גבולות או להרבות בגדולתו ושמעו. ומקור דבר זה בספרי (דברים י"א כ"ד) על הפסוק „כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה, ואם ללמוד על תחומי א"י, הרי כבר נאמר (יהושע א') מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת ומה ת"ל, אשר תדרך כף רגלכם, אמר להם, כל מקום שתכבשו, חוץ מהמקומות האלה, הם שלכם. או אינו, אלא רשות בידם לכבוש חו"ל, עד שלא יכבשו את הארץ, ות"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה וכו', וא"ת מפני מה כבש

(1) עצם הבטוי ועזרת ישראל מיד צר, יש לומר שהרמב"ם נקט לשון המקרא: „ועזר

מצריו יהיה“ (דברים ל"ג ז').

דוד ארם נהרים וארם צובא, ואין מצוות נוהגות שם? אמרו, דוד עשה שלא כתורה, התורה אמרה משתכשו כל ארץ ישראל תהיו רשאים לכבוש חו"ל, הוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה יע"ש. וראה גם בירושלמי (חלה פ"ב) שהיה דוד מניח ספרי א"י ומכבש ספרי חו"ל. והיא היא.

ולפי זה, כוונת הרמב"ם כאן בהדגישו את המלה תחלה, להגיד לנו את סדר הכיבוש של המלך, שיעשה כתורה וכדין, והיינו: תחלה הוא נלחם על מלחמת עממין, שהוא לכבוש את שטח הארץ שניתנה לנו, ואח"כ נלחם מלחמת הרשות להרחיב את הגבולים ולהרבות בגדולתו ושמעו, אבל לא קודם שכבש את הארץ, וזה מובן.

ב.

ויש להוסיף מצד הסברא שהרמב"ם סדר את הענינים לפי הסדר ההיסטורי הכרונוולוגי, ומונה כאן שלשה סוגי מלחמה, אשר היו בזמנים שונים: (א) אין המלך נלחם תחלה וכו', זו מלחמת שבעה עממים, זו היתה מלחמת הכיבוש ע"י יהושע שהיה בעצמו מלך, כדברי הרמב"ם (בפ"א מהלכ' מלכים ה"ג) אין מעמידין מלך אלא על פי זקנים (בי"ד של שבעים) ועפ"י נביא, "כיהושע שמינהו משה רבנו ובית דינו", ושנתחלקה הארץ על ידו, כדי שיהא כיבוש רבים. (ב) אח"כ לתקופה ידועה, שוב היתה מלחמת עמלק ע"י שאול המלך, שאם כי, שלא היתה בשטח של שבעה עממים, אבל אף זו מצוה מיוחדת בתורה, וגו'. "מלחמת ישראל מיד צר", זוהי מלחמת פלשתים הממושכת, מימות השופטים ומלכי דוד, וזו ג"כ נקראת מצוה, אחרי שהמלחמה הזאת היתה עפ"י נביא, ומצוה לשמוע את פי הנביא, כדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ט ה"ב), "וכן אם צונו בדברי הרשות". ועל כן, מכיון שהיו עפ"י נביא, גם הן תורת מלחמת מצוה עליהם, כמו מלחמת עמלק שנצטוינו בתורה.

ובזה יש להבין, למה הרמב"ם לא מביא כאן שמלחמת ישראל מיד צר צריכה להיות עפ"י נביא, כי הוא סומך על דבריו בהלכ' יסודי התורה, שמחץ לשיטת שבעה עממים, מצוה על פי נביא.

אמנם, זהו לפי הסברא, אולם צריכים לדעת, מהיכן שאב הרמב"ם סוף סוף, את המקור לפי ההלכה, את סוג המלחמה של "עזרת ישראל מיד צר"?

ג.

ולכאורה רציתי לומר, שהרמב"ם הוציא את הסוג הזה של "מלחמת ישראל מיד צר", מתוך מלחמת עמלק בעצמה. שהרי בעצם, ההתגוננות והמלחמה כלפי שונא המתנפל עלינו, כמוה כמלחמת עמלק, כמו שכתוב בתורה, "ויבוא עמלק זילחם בישראל", ודא ודא אחת הוא.

ולפי"ז אפשר להבין מה שהרמב"ם (בפ"ו מהלכ' מלכים ה"ד) כשמדבר ע"ד השלמה עם האויב אומר: "במה דברים אמורים במלחמת הרשות, שהוא עב שאר האומות אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה, השמיט את הסוג השלישי: "מלחמת ישראל מיד צר" הוזה אומר: מפני שמצוה זו דומה למלחמת עמלק ממש, ואין צריך לכפול הדברים, ולפיכך הבליע הרמב"ם דין זה לשני סוגי המלחמה שהם במהות אחת.

והסתייעתי בזה בדברי הגהות מיימוניות (הלכ' מלכים פ"ה ה"ה) האומר:
מצוה זו אינה נוהגת עד ימות המשיח, לאחר כיבוש הארץ, שנאמר „והיה
בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב, בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה
לרשתה, תמחה את זכר עמלק", א"כ לפי"ז, אין המצוה של מחיית עמלק מצוה
לדורות, שהרי אינה נוהגת עד ימות המשיח, ולפי הכלל שנקט הרמב"ם
בספר המצוות (בשרש השלישי), שאין למנות במנין מצוות, אותן המצוות שלא
נאמרו לדורות, א"כ למה מנה הרמב"ם מצות מחיית עמלק, אחרי שאינה מצוה
לדורות, כדברי הגהות מיימוניות? אכן לפי דברינו שמלחמת עזרת ישראל מיד
צר, כמוה כמלחמת עמלק, וכאותה הצורה ממש, הרי זה ממילא מצוה ממושכת
לדורות, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, ומעשי עמלק ומלחמותיו התרחשו
בכל תקופה ותקופה, וכן גם בתקופתנו.

אולם אחרי העיון, נוכחתי שזה אינו מפני שהמובן של „מצוה שאינו נוהגת
לדורות" פירושו, שמצוה זו נאמרה מלכתחילה רק על זמן ידוע, או על תקופה
ידועה, ולא עוד, אבל אם לא נאמרה לזמן ידוע, רק סתם, לוא אפילו המקרה
יהחדש לתקופה מאוחרת מאד, ג"כ נקרא מצוה לדורות, ולפיכך, אפילו
אם מצוה של מלחמת עמלק, יכולים לקיימה בתקופת ימות המשיח, אם כי, בהפסקה
גדולה של מלחמת עמלק, זה לא נקרא שאינה מצוה לדורות, וכך הדברים מפורשים
בסה"מ לרמב"ם (מצוה קפ"ז) וז"ל שם: ואולי יחשוב חושב, שזאת מצוה שאינה
נוהגת לדורות, אחר ששבעה עממין כבר אבדו, וזה אמנם יחשוב אותו מי שלא
הבין נוהג לדורות ואינו נוהג לדורות, וזהו, כי הצווי שנגמר בהגיע תכליתו מבלתי
שהיה תלוי בזמן ידוע, לא יאמר בו אינו נוהג לדורות, אבל הוא נוהג בכל דור
שימצא בו אפשרות הדבר ההוא, התחשוב כשיאבד השם ית' זרע עמלק לגמרי
ויכריתו עד אחריתו, כמו שיהיה במהרה בימינו, כמו שהבטיחנו יתברך באומרו
„כי מחה אמחה את זכר עמלק" אינו נוהג לדורות, זה לא יאמר, אבל הוא נוהג
בכל דור ודור, כל זמן שימצא מורע עמלק מצוה להכרית וכו', מפני שאלה המצוות
אינן נקשרות בזמן, ולא מקום מיוחד וכו' אבל הם נקשרות בו וכל שימצא שיהיה
אפשר בו הצווי ההוא, וכו'... אחר זמן, הגיע לידי הספר „קונטרס מצוות ישוב
א"י" ומצאתי ממש כדברי (מענה ב') ונהיית.

ד.

ואמינא, שאמנם יש מקור לזה בש"ס, ומתחילה נביא את הסוגיות השייכות
לנידון בבבלי וירושלמי, במס' סוטה ס"פ משוח מלחמה.
והנה בבבלי (סוטה מ"ד ע"ב) על המשנה: אר"י במד"א במלחמת מצוה,
אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתו. איתא, אר"י
רשות דרבנן, זו היא מצוה דר' יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דר' יהודה.
אמר רבא מלחמת יהושע לכבוש ד"ה חובה, מלחמת בית דוד לרווחה, ד"ה רשות,
כי פליגי, למעוטי עובדי כוכבים דלא לייתי עלייהו, מר קרי לה מצוה, ומר קרי
רשות, נפקא מינא, לעוסק במצוה שפטור מן המצוה, ע"כ.
ולפי פירש"י שם, אין כאן בעצם שום פלוגתא לדינא, בין ר"י לרבנן,
אלא בהגדרת שם המלחמה, או מצוה או חובה, כפי לשונו בד"ה: מצוה.

דרבנן דאמרו בה הכל יוצאין, אמר נמי ר' יהודה הכל יוצאין, אלא דקרי לה חובה, ולא מידי אשמעינן בהא, אלא כולה משום מצוה ורשות נקטו פלוגתייהו, אלא משום דקרו רבנן להא רשות, דיו להם אם קראו את זה מצוה, ואפילו היא חובה, שהרי אין הדבר אלא להעלותם מעלה אחת, ולומר, אבל בזו הכל יוצאין, וגבי רשות דיים לקרות את שלמעלה מצוה, ור' יהודה דקרי לקמייתא מצוה, לאשמעינן דהעוסק בה פטור מן המצוה. והוצרך להעלות את זו מעלה אחת, לומר אבל בזו הכל יוצאין, הלכך קרייא חובה כדאיתא, עכ"ל.

יוצא מזה, ששניהם סוברים, שברשות אין חתן וכלה יוצאין, ואפילו מלחמת עובדי כוכבים דלא לייתא עלייהו, אלא מחולקים אם גדר זה של מלחמה דלא ליתו עלייהו פוטר ממצוה. או לא, לרבנן נקרא רשות, ולא פוטר מן המצוה, ולר"י נקרא מצוה, ופוטר ממצוה, ותו לא.

נמצא לפי זה דלפי דברי גמרא דילן, התלמוד בבלי, ישנן כאן רק שתי הגדרות רשות ומצוה, או חובה, ובפשוטו נראה שמלחמת עובדי כוכבים דלא ליתא עלייהו, שזה נקרא רשות לרבנן, הוא בין שאנו מתנפלים עליהם, ובין שהם מתנפלים עלינו, דהיינו עזרת ישראל מיד צר. שגם זה נכלל בכלל הרשות לרבנן; וגם לר"י, לענין שאין יוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה, זולת ההבדל שישנן ע"ד עוסק במצוה פטור ממצוה. לרבנן אינו פוטר, ולר"י דקרי לה מצוה פוטר.

אולם לא כן, מתבארת הסוגיא בירושלמי. סוף פ' משוח מלחמה הג"ל. דשם איתא: אמר ר"י משמעות ביניהון, ר' יהודה היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה הכל יוצא, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אמר ר' חסדא מחלוקת ביניהון, וכפי גירסת בעל "קרבן העדה" ה"ג: ר' יהודה אומר מלחמת מצוה, זו מלחמת דוד, מלחמת חובה זו מלחמת יהושע. רבנן אמרין מלחמת הרשות, כגון אנן דאזלינן עליהון, מלחמת חובה, כגון דאתיין אינן עלינן, ולפי הסברו של קרבן העדה יעו"ש, וז"ל: מלחמת מצוה, זו מלחמת דוד, דהיו בה שני דברים, אחת להציל אותנו מהבאים עלינו, כגון מלחמת פלשתים, ושניה לבוא עליהן להרחיב הארץ, כגון מלחמת ארם ועמון, ובשניהם חוזרין אלו השניים במשנתנו. ומלחמת חובה, אינה אלא כגון, מלחמה להכריזו על שבע עממים זכין מלחמת עמלק, כך דעת ר"י, ורבנן סברי דאינן חוזרין אלא במלחמת רשות, דאנן אזלין עלייהון, אבל כדאתיין אינהו עלן, כמלחמת חובה היא, ואפילו חתן מחדרו.

נמצא לפי דעת הירושלמי, לר' חסדא, יש פלוגתא בין ר"י ורבנן בזה, שלדעת רבנן מלחמות בית דוד נחלקות לשני סוגים: סוג אחד להרוחה, הוא כשישראל באים עליהם למלחמה, ורק זוהי מלחמת רשות, שחוזרים בה מעורכי המלחמה לדעתם, אולם בשעה שמתנפלים עלינו כלומר "דאתיא אינון עלינון", הרי זה יוצא מגדר רשות, ונעשית מצוה שדומה למה שהגדיר ר"י כחובה, וכולם יוצאים.

נמצא שמכאן איפא, המקור של הרמב"ם על "ועזרת ישראל מיד צר" שתוא כמש כפירוש המלים, "דאתיא אינון עלינון", ומסני זה כולל הרמב"ם הסוג הזה, במלחמת ד' עממים ומלחמת עמלק, אם כי. שאינו כו' עממים, בכל זאת, הרי

הוא כמלחמת עמלק שהוא מצוה, ומה שהרמב"ם לא אומר המלה חובה. וכקושי הכ"מ שם, מפני שרבנן לא הגדירו את המלחמה הזאת בשם חובה, ורק במלה מצוה והלכה כרבנן. וידוע דעת המהרי"ק (שורש ק"א) שהרמב"ם נוטה תמיד כהירושלמי, והדברים מבוארים ב"ה.

ה

עכשיו נגדיר נא את ההבדלים בין מלחמת הרשות ובין מלחמת מצוה וחובה. יש מהם שאין בהם חולק ויש מהם השנויים במחלוקת:

(א) למלחמת מצוה אין צריך ליטול רשות בית-דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה, אלא על פי בית-דין של שבעים ואחד (סנהדרין פ"ב, ורמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ב).

(ב) לענין שאילה לשלום, הרמב"ם אומר שאין הבדל בין מלחמת הרשות ומצוה לענין שאילת שלום כדבריו (פ"ו ממלכים ה"א) „אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד ממלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה". יעו"ש.

(ג) יש הבדל באם לא השלימו. במלחמת הרשות עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובזוין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר וכו', ובמלחמת מצוה, כגון שבעה עממין שלא השלימו אין מניחין מהם גשמה וכו' (הרמב"ם פ"ו ממלכים ה"ב) והראב"ד חולק, יעו"ש.

(ד) בדבר מינוי כהן משוח מלחמה, פלוגת הרמב"ם והראב"ד. הרמב"ם אומר (נפ"ז מהלכ' מלכים ה"א) וז"ל: אחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממנין כהן, לדבר אל העם בשעת מלחמה, ומושחין אותו בשמן המשחה וזה נקרא משוח מלחמה. והראב"ד משיג ואומר: אפשר להיות זה, לענין אל ירך לבבכם, אבל לענין השאר החוזרים מעורכי המלחמה לא נאמר, אלא למלחמת הרשות, אבל לא למלחמת מצוה.

והסברא נותנת, מפני שמלחמת מצוה לא צריכים להתעוררות מיוחדת ולתוכחה, שזה מובן מאליו לכל אחד מישראל, שהרי אם הכריזו עלינו מלחמה כגון מלחמת עמלק, או שמשתערים ומתנפלים עלינו בבחינת „עזרת ישראל מיד צר", הרי כל בית ישראל בסכנה, וכל אחד ואחד מפחד מגורלו, וממילא יוצאים למלחמת הגנה על נפשם בהתלהבות, ולא זקוקים לכח מעורר ובעל תוכחה.

והנה, יש סתירה מדברי הרמב"ם כאן לדבריו בספר המצוות (מצוה קצ"א) האומר, תוכחת משוח מלחמה והכרזה בעורכי המלחמה, היא חובה במלחמת הרשות, ובה הוא דין זה, אמנם מלחמת מצוה, אין בה שום דבר מזה, לא תוכחה ולא הכרזה. והנה מצאתי שהרב הגאון ר' חיים הליר שליט"א, בהוצאתו של ספר המצוות, (מצוה הנ"ל) עמד על סתירה זו, ומתוך זה הוא רוצה לומר דטעות סופר נפלה בספר הי"ד, ותיבות אלו הנאמרות ברמב"ם, עם תחלת פ"ו ממלכים, שייכות לסוף דבריו בפרק וא"ו, „וכן מצוות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד, תלויה עם כלי מלחמתו, ויצא באותו הדרך ויחפור בה ויפנה ויכסה. שנאמר

ויתד תהיה לך על אזניך וגו', ובין שיש עמהן ארון, ובין שאין עמהן ארון, כך
הב עושים תמיד שנאמר, והיה מחניך קדוש, וע"ז שייך לסיים אחד מלחמת מצות
ואחד מלחמת רשות, דיש לטעות בדברים לאחר שסיים שם לעיל הי"א בין
במלחמת מצוה ובין מלחמת הרשות, שמכאן ואילך מדבר רק במלחמת מצוה,
לכן הרמב"ם מסיים שוב שבין במלחמת מצוה ובין במלחמת הרשות הדין ככה.
וכדאיתא (בעירובין ד' י"ז) ת"ר מחנה היוצאת למלחמת הרשות וכו'.

ואמנם, לפי ההגיון משמע לכאורה כדבריו, וסדרי הדינים של הרמב"ם
בפרק זה מסייעו שהרי יש בדברי הרמב"ם, שנויי לשון, בריש פרק ששי אומר
הרמב"ם, אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת
הרשות ואחד מלחמת מצוה וכו', נקט כאן מתחלה רשות ואח"כ מלחמת
מצוה, וזה לפי ההגיון, שהרי הסברא החיצונית מחייבת יותר לקרוא לשלום
למלחמת הרשות, ולפיכך מביא ראשונה מלחמת רשות, ואח"כ מלחמת מצוה, וכן
(בהלכה י"א) „צריך על עיירות של עכו"ם, שלשה ימים קודם השבת, ועושים
עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת, שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת, בין
במלחמת מצוה ובין מלחמת רשות. כאן הרמב"ם הופך את הסדר, מתחלה מלחמת
מצוה, ואח"כ מלחמת רשות, וזה גם כן לפי ההגיון, מפני שהסברא מחייבת לחלל
שבת אך ורק למלחמת מצוה, ולפיכך צריך להוסיף גם למלחמת הרשות, —
וכן בסוף הפרק שהבאנו בענין כסוי יציאתם, יש לומר מתחלה מלחמת מצוה,
ואח"כ מלחמת הרשות, שהרי הסברא וההגיון מחייבים לנהוג קדושה במלחמת מצוה,
ודבר זה מסתבר לכאורה.

אולם אין דרכו של הרמב"ם להתחיל ולהחסיר בראש דבריו פרטים מסוימים,
ולפיכך קשה להגיד שהרמב"ם מתחיל לפי הגהת הרב הגאון הנ"ל בלשון סתמי,
„ממנין כהן לדבר אל העם בשעת המלחמה“, מבלי לפרט באיזו מלחמה מדברים
כאן, ואם להגיה, אין לדבר סוף...

והנה, אחרי העיון, אולי יש להעמיס כוונה אחרת, בדברי הרמב"ם בסה"מ
הנ"ל. שיש לעמוד על הדגשת המלה חובה: „והכרזה בעורכי המלחמה היא
חובה במלחמת הרשות“, ואפשר לומר שהרמב"ם אולי מתכוון כאן במלה זו,
להדגיש שמשוח מלחמה במלחמת רשות מעכב, וזהו חובה ממש, ומבלעדו, אינם
יוצאים למלחמה כלל, משא"כ במלחמת מצוה, אין התוכחה מעכבת, ויוצאין
למלחמה בלי כהן משוח, אם אינו, אבל אם ישנו, הרי שמשתמשים בו לתוכחה,
כדברי הרמב"ם ביד החזקה, ויש בזה מן ההגיון שהרי כל מלחמת הרשות תלויה
בבי"ד, וכן אפ"ל שהיא תלויה במשוח מלחמה, ובלעדו לא יוצאים למלחמה. אבל
במלחמת מצוה לא צריך הכרזה בבי"ד, ע"כ גם משוח מלחמה אינו מעכב.
ולפי"ז יוצא הבדל חדש, בין מלחמת מצוה ורשות. במלחמת הרשות, כהן
משוח והכרזותיו ותוכחתו מעכב, ובמלחמת מצוה לא מעכב ויש לעיין.

ולקושטא דמילתא, יש לדעת מהיכן שאב הרמב"ם את המקור ביד החזקה,
שממנין כהן משוח בין למלחמת הרשות ובין במלחמת מצוה וחובה, ויש לומר
שהרמב"ם סמך על דברי המשנה בסוטה שם, האומרת סתם „משוח מלחמה בשעה
שהיה מדבר בלשון קודש היה מדבר וכו" ולא פרטה המשנה על איזו מלחמה

אמור, כמו שהיא מפרטת לענין חזרה מהמלחמה במד"א וכ"ו הוה אומר, שזה עולה על שני סוגי המלחמה, בין במלחמת הרשות ובין במלחמת מצוה. (ה) הבדל בענין יפת תואר שוה רק במלחמת הרשות ולא במלחמת מצוה, כמבואר בספרי וברש"י בפ' כי תצא.

(ו) הבדל אם מותר להתחיל במלחמה בשבת לפי דברי הירושלמי (שבת פ"ח ה"ח) מותר להתחיל בשבת במלחמת חובה, אבל לא במלחמת הרשות. (גם כיבוש יריחו היה בשבת, וכאמור בתוספתא ובבבלי (עירובין מ"ה ע"א) גוים שבאו על עיירות ישראל יוצאין עליהן בכל זינין, ומחללין עליהן את השבת). (ז) ההבדל שהבאנו לעיל, אם תתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה, במלחמת הרשות לא יוצאין, במלחמת מצוה וחובה כן יוצאין.

וידועים בענין זה דברי הרדב"ז (הל' מלכים פ"ו ה"ד) וז"ל: „אלא דקשה וזי דרך הנשים לעשות מלחמה, דקתני וכלה מחופתה, והא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה? וי"ל, דה"ק, כיון דחתן יוצא מחדרו, כלה יוצאת מחופתה שאינה ניהגת ימי חופה, ואפשר דבמלחמת מצוה הנשים, היו מספקות מים ומזון לבעליהן וכן המנהג היום בערביות.

רואים בזה שהרדב"ז אוסר גיוס נשים⁽²⁾, וכן אנו מוצאים בגמרא „דרכו של איש לעשות מלחמה, ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה" (קדושין ב' ע"ב) וכן משמע מדברי הרלב"ג. בפ' תצא שבדברו על מלחמת מצוה שכולם יוצאים. מצביע על מה שאמר משה לבני גד ובני ראובן כי נשיהם וטפם ישארו בעריהם והם יעברו חלוצים עם אחיהם מגיד שלא נשארו מהם כי אם נשים וטפם יעו"ש. וכן דעת ההנוך. הכותב (במצוה תקכ"ה) בקשר שנמנע שלא לערוץ ולפחד מהאויבים בעת המלחמה וכ"ו וז"ל: „ונוהגת מצוה זו בזכרים כי להם להלחם בזמן שישראל על אדמתן" וכן במצוה (תקכ"ז) הוא כותב וז"ל: „ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתן בזכרים שהם הראויים למלחמה" יעו"ש. ויש לומר בפשטות, שהרי מדברים כאן במלחמה של התנפלות והשתערוות עלינו, „דאתי אינון עלינון" א"כ הרי זה במילא בגדר מציאות המצב, שהכלה

(2) דברי הרדב"ז מוסבים על גיוס לתפקידים קרביים שע"י טיפול בנשק, ובוה יש לתת צימוק נוסף ע"ז שכתב הרדב"ז כי לב הנשים רך מטבען ואינן מסוגלות לעמוד בקשרי מלחמה, וכן מצינו לנביא, כשרצה לציין חולשת לבם של אנשי הצבא דימה אותם לנשים (ירמיה, ל"ו, ז"א, ל'). וע"כ אין לשתפן במלחמה ואפילו במלחמת מצוה, כדרך שנשלחים הביתה היראים ורכי הלבב בכל סוגי המלחמה (ע"י השגת הראב"ד פ"ו ממלכים ה"א). אולם תפקידים מעין סיפוק מים ומזון, אעפ"י שאינם כיום באותה צורה של הימים הקדמונים „שמספקות לבעליהם דיגמת הערביות", כפי שהזכיר הרדב"ז, מכל מקום יש למצוא צורה מתאימה שלא תפגום במושג הישראלי של „כל כבודה בת מלך פנימה", כדרך כל מיני תפקידים דומים שאשה ממלאה בחיי החברה האזרחית כיום הנה, וע"כ אין מקום לפוטרן ממילוי תפקידים אלה במלחמת מצוה. וכן יש לראות מדברי הרמב"ם בסה"צ (סוף שורש י"ד): „וידוע שאין הנשים דנות ולא מעידות ולא מקריבות קרבן בידיהן ולא נלחמות מלחמת רשות". הרי הדגיש בפירוש ערק ממלחמת רשות נשים פטורות אבל לא ממלחמת מצוה, והוא ודאי כפי שכתבנו לענין מילוי תפקידים לא קרביים מסוג ספוק מים ומזון וכנ"ל (העורך).

והחתן לא יכולים להמצא במצב של חגיגות, בשמחת נשואין, וממילא מתוך המציאות וההכרח יוצאין, אבל לא שהאשה תהיה מחויבת בגיוס ובאמון צבאי. (וכבר יצאה דעת תורה מהרבנות הראשית לא"י, לאסור גיוס נשים, ועל זה גם חוו את דעתם והכריזו, הארגונים הדתיים בארץ).

ח) הבדל בענין הקפה מד' רוחות במלחמה, לדעת הרמב"ן והחנוך (מצוה תקכ"ז) דוקא במלחמת הרשות אין מקיפין מד' רוחות, אבל במלחמת מצוה מקיפין, ראה הרמב"ן בסה"מ (מצוה הנ"ל). ולפי הרדב"ז נוטה גם דעת הרמב"ם לדעת הרמב"ן.

וידידי היקר הרה"ג, כמהור"א אהרנברג מי שהיה רב ראשי בקפריסין, מבאר, שדעת הרמב"ם כהרמב"ן, מדיוק לשונו של הרמב"ם (בפ"ו מהל' מלכים ה"ו): הכותב: „כשצריך על עיר לתפשה, אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה, אלא מסלש רוחותיה וכר' ולמה הדגיש הרמב"ם המלה לתפשה, אלא שמצינו בפ' שופטים, על הפסוק כי תצור על עיר וגר שפירש"י עפ"י הספרי במלחמת הרשות: הכתוב מדבר, וכתב ע"ז הרא"מ שהספרי למדה מהמלה „לתפשה", כדחניא התם לתפשה ולא לשבתה, ואי במלחמת מצוה לשבתה היא ולא לתפשה. וא"כ לפי"ז שפיר דייק הרמב"ם למכתב „לתפשה" להורות דוקא במלחמת הרשות קאי, אבל במלחמת מצוה מקיפין מכל צד, ויפה אמר.

והנה יש לעמוד על דברי החנוך במצוה הנ"ל שמוסיף ו„במלחמת ז' עממין מקיפין אותן מכל צד" וטעמא בעי. וראיתי בספר „משפט הצבא בישראל" (נימן ט"ו סעיף ה') שמביא בשם הרב הגאון פאר הדור כמהר"מ חרל"פ ז"ל, בטעם הדבר: זכיון דכל מה דצריכים להניח רוח אחד פתוח במלחמה, היא מצד החמלה והרחמים, א"כ בז' עממין דהתורה, צותה לנו בפירוש „לא תחיה כל נשמה" הרי אסרה התורה את החמלה לגביהם, בזמן המלחמה, לפיכך פוסק החנוך דבז' עממין מקיפין אותן מכל צד, ודפח"ח. והמחבר מוסיף נוסף כדיליה, שסמך לדברי החנוך, אפשר להביא מהפסוק, אצל מלחמת יריחו (יהושע: ו' י"ד) „ויסבו את העיר, משמע שהקיפו את כל העיר, ויריחו היה משבע עממין, יע"ש.

ו.

ועכשיו נדון נא בענין המלחמה שלנו כאן בארץ, עם קימום מדינתנו היקרה איזה שב נקרא לה, אם היא היתה מלחמת רשות מצוה או חובה. והנה המלחמה הזאת שני פנים לה: א) היינו צריכים ומוכרחים להתגונן מפני אויבים עריצים, תוקפים, משתערים ופולשים, מצפון ומדרום, וארצנו היתה באמת בחזקת סכנה, עם התגברות, חלילה, כחות האויבים מסביב, ומבחינה זו, דרי היתה מלחמה זו מסוג של „עזרת ישראל מיד צר". מיד צרים שקמו עלינו לכלותנו, ואף על פי שבעבר היו גם מלחמות מסוג זה, על פי נביא וכמו שכתבנו לעיל אות ב' כהיום הזה, שאין לנו לא כהן ונביא, ולא מלך וסנהדרין, הרי המלחמה הזאת היתה הכרחית מבחינת הצלת נפשות והצלת הארץ והאומה, וכן כתב רב גאון כהמורא"י קוק זצ"ל בתשובותיו (משפט כהן הלכ' מלכים ט"ו צ"ו) וז"ל: שהרי הדבר מוסבר, משום דבר גדול כזה, הצלת כלל ישראל, שליחותיהו קעבדינו, כמש"כ התוס' (גיטין פ"ח ע"ב ד"ה במלתא) וכן „מלחמת

מצוה לענ"ד, אין ללמוד כלל, דע"כ ענייני הכלל דמלחמות יוצאים מכלל זה, דוחי בהם, ומלחמה והלכות צבור שאני". ע"ש.

ויותר מזה, אומר שם, במלחמת החשמונאים, שמפני שזו היתה מלחמה בגד השמד ושעת הגזירה של היונים להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" (ככתוב בספר החשמונאים (א. ג.) להשמיד ולהכחיד את שארית יהודה וירושלם זלמחות זכר מתחת השמים) אין מה לשאול כלל, שהרי גם על מצוה קלה יהרג ואל יעבור, ואיך לא תהיה רשות וגם חובה, להתחזק במלחמה, כדי לבטל את כח השמד ולהעמיד את כללות הדת על תלה יעו"ש. ולפי דברי החשמונאים הנ"ל הרי גם היתה גזירת שמד, כפול, רוחני וגם חומרי. וברור איפה לפי זה שגם המלחמה שלנו שעברנו עליה, בעזרת אלקי ציון בהצלחה, היתה מלחמת מצוה ממש, שהרי היתה כאן מלחמת השמדה בשני המובנים יחד, כפי שקוו הפולשים, בתמיכת ממלכה אדירה, וא"כ זהו בבחינת הצלת נפשות ופקוח נפש האומה ממש, וא"כ כמילא לא צריכים מלך, ובי"ד, לשם ארגון המלחמה הזאת וניהולה.

אולם, יש לדון בנוגע לסוג שני של מלחמה, אחרי שיצאנו בע"ה, מסכנת ההשמדה, ואנחנו עברנו ליזמת ההשתערוות, והצלחנו בע"ה לכבוש שטחים נוספים, מצפון הגליל המערבי, ומדרום, בנגב עד לאילת על הים סוף. והרי הסוג הזה חורג ממסגרת של "עזרת ישראל מיד צר", אלא זו מלחמת כיבוש ממש, לבשנו את חלקי הארץ ההיסטוריים שלנו — אם זה בגדר מלחמת מצוה, ויוצאים עליה בלי כהן ובי"ד.

והנה כאן אנו נוגעים בסוגיא רבת המדות והענפים: אם קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא או לא קדשה לעתיד לבוא" (במגילה ד"י, שבועות ט"ז ע"א, ובחים ק"ז ע"ב) והרמב"ם הוציא לדינא, כמ"ד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, אבל בכל זאת, קדושה שניה לכ"ע קדשה לעתיד לבוא, וכך הם דבריו (בהלכ', בית הבחירה, פ"ו הט"ז) וז"ל: "למה אני אומר במקדש זירושלים קדושה ראשונה, קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית זמעשרות וכיוצא בהן, לא קדשה לעתיד לבוא, לפי קדושת המקדש וירושלם מפני השכינה ושכינה אינה בטילה, והרי הוא אומר והשימותי את מקדשיכם, ואמרו חכמים אעפ"י ששמומין, בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכבוש, ונפטרה מן התורה ומעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה, שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל, ונתקדש בקדושת עזרא השניה, הוא מקודש היום, ואעפ"י שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות, על דרך שביארנו בהלכות תרומה עכ"ל.

ואמנם, יתכן שהרמב"ם מתכוון רק לענין קדושה, לקיום תרומות ומעשרות, שלזה השטחים שכבשו עולי בבל נחשבים כקדושים ומחויבים בתרומות ומעשרות, וגדולה מזה אומר בעל הכפתור ופרח (פ"ז ופ"י) דאפילו אותם המקומות שלא כבשו עולי בבל ובטל הכיבוש בחורבן הראשון, בכל זאת קדושת א"י לא בטלה, כגון לענין טומאה שלא נחשב כארץ העמים, וכן לענין סמיכה, קניית קרקעות וקבורת א"י, (ראה עוד בספר "ישועת מלכו" להגאון מקוטנא וצ"ל (שר"ת

יו"ד סימן ס"ז) שדעתו גם כן כך, ומאריך לבסס סברא זו). ולפי זה עדיין, יש לדון על הנוהג של המלחמה, בשטחים אלה, ואם בכבושי היום הזה, אפילו בתחום שכבשו עולי בבל יש בהם משום מלחמת מצוה או לא. ואם נאמר שמלחמת הרשות היא, הרי צריכים שוב בי"ד, ומלך.

עוד יש לדון על אותם שטחים, שאינם נכללים בכיבוש עולי בבל דבטל הכיבוש הראשון, ויש צורך בכיבוש חדש, או קני קנזי וקדמוני, דהו"ל כיבוש חדש, א"כ צ"ע איזה סוג מלחמה זו, האם לא זקוקים למלך וכהן? ויש עוד להסתפק בדין קידוש הארץ. לפי הנ"ל כיבוש הגליל המערבי ע"י צבאנו הנהדר וכן כל כיוצא בו הרי זה שטח שכבשו עולי בבל (ראה בס' אדמת קודש ד' קכ"ז ע"ב) ואין כאן כיבוש חדש ולא נזקקים לקידוש חדש. אבל יש לדון בכיבוש אילת ותחומה, שהיא לא נכבשה ע"י עזרא ועולי בבל, שהרי היא נמצאת על שפת לשון ים סוף המזרחית, לפאת צפון, וכפי הידוע מדברי ימי ההסטוריה שלנו, אילת עברה מיד ליד. בזמן קדום היתה שייכת לאדום, ובימי דוד שכבש את אדום, היתה לאחת מערי ישראל (ראה שמואל ב. ה. י"ד ד"ה א, י"ח י"ב—י"ג) ושלמה השתמש בה להביא זהב ויקרי ערך באניות (ראה מלכים א. ט) אבל הנצחון לא ארך ימים, כי בימי אחז בן יותם מלך יהודה השיב רצין מלך ארם את אילת לארם, וינשל את היהודים מאילת, ואדומים באו לשם וישבו בה (ואה תבואות הארץ לר' יהוסף שורץ, ערך „אילת“, „אדמת קודש“ לגולדהר (ד' צ"ח ע"ב), „ארץ ישראל ושכנותיה“ הרב הורביץ) וכן כל כיוצא בזה. יש להסתפק, איך הדין בקשר לכיבוש זה לקידוש הארץ שלא עפ"י בי"ד או מלך?

ולפיכך, עדיין אנו צריכים למודעי, לדברי מרן הגאון כמהור"א קוק זצ"ל בספרו (משפט כהן הלכ' מלכים צ"ו) שאגב אריכות גדולה וממצה כותב: „וחוץ מזה נראים הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכלל של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים לידי האומה בכללה“ ומוסיף: „אבל כשמתמנה מנהיג האומה בסגנון מלכותי, עפ"י דעת הכלל ודעת בי"ד, ודאי עומד הוא במקום מלך, לעניני משפטי המלוכה, הנוגעים להנהגת הכלל, והדברים נוקבים וקולעים.

והסברא נותנת כך, שכיון שכל סמכות המלך, היא ע"י רוב ישראל, א"כ במקרה שאין מלך, אז שוב חוזרת הסמכות של כח המלכות לרוב הצבור הממנה אה המלך. ויוצא מזה, שכהיום הזה בתקופה רבת הפלא שאנו חיים בה, שזכינו למדינת ישראל, ויש לנו סמכות משפטית של מדינה עצמאית, ושל כנסת נבחרת ע"י תושבי המדינה, הרי דין הצבור הזה ובאי כחו הנבחרים, כדין מלך ממש, וממילא יכולים להכריז על כיבושים, להתזקת ארצנו הקדושה בגבולותיה המסומנים בתורתנו הקדושה, והדברים ברורים.

ואמנם נגענו בקטע זה של המאמר בנושא שהוא די מורחב המשתרע ברחבי הש"ס והפוסקים, וטרם מיצינו אפילו חלק מהחומר, אולם נגענו רק מה שנוגע לענינינו לפי הנושא הכללי, ע"ד סוגי המלחמה, רשות מצוה וחובה. חומר נוסף נותן ידידינו הרה"ג מהור"א וינברגר, רבה של „יד אליהו“, בת"א בשולי מאמרנו, ועוד נשוב ונדון בנושא זה במיוחד, ועוד חזון למועד.